

ПРАГА І ЧЭХІЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ ПАЭТЫЧНАЙ РЭЦЭПЦЫІ

Вядома, што літаратурныя кантакты адбываюцца на шматлікіх узроўнях і маюць самыя разнастайныя формы. Сярод іх значнае месца займаюць нарысы аб вандроўках або паэтычнае ўспрыняцце іншаземных гарадоў і краін. Практычна не заўважанай у беларускім літаратуразнаўстве застаецца беларуская паэтычная рэцэпцыя Прагі і Чэхіі ўвогуле – краіны, літаратурныя ўзаемасувязі з якой маюць цікавы і рознабаковы характар.

Дык якая ж яна, гэтая моўная, паэтычная прыгажосць Прагі ў беларускай рэцэпцыі?

Першы паэтычны вобраз Прагі ў беларускай літаратуры стварыла Ларыса Геніюш. Яна адлюстравала ў сваёй паэзіі незвычайную прыгажосць гэтага магічнага горада, які даў ёй прытулак на доўгія гады. Яна ўбачыла Прагу па-свойму, выбудавала яе вобраз з беларускіх слоў і гэтым самым паклала пачатак рэцэпцыі Прагі ў беларускай літаратуры.

Паэтычная прыгажосць Прагі атрымалася зусім іншай, чым прыгажосць Прагі каменнай. Гэты горад Л.Геніюш асабліва вабіць ўвечары і ўначы, калі ў гарадской цішы лепей можна засяродзіцца, разгледзець яе незнікаючую прыгажосць. Наймілейшы пейзаж – Влтава і выгляд на Градчаны. Ён, дарэчы, самы папулярны і вельмі запамінальны для кожнага, хто наведвае гэтыя мясціны хоць раз у жыцці. У паэтычнай фантазіі паэтки Влтава ўяўляецца цэлым аркестрам, які разам з ветрам- дырыжорам іграе сімфонію зорнай ночы (верш “На струнах Влтавы”). Чароўная з’ява ўзнікае перад вачыма Л.Геніюш – злішчэ нябёсаў і вады ў адзінае цэлае:

Нават не маглі б
Вочы распазнаць –
Ці прад намі глыб,
Ці нябёсаў гладзь¹.

Незвычайную прыгажосць вячэрняй Прагі стварае паэтэса ў вершы “Вечар над Прагаю”. Л.Геніюш дакладна заўважае, што Прага імглістая, туманная, і гэта надае ёй своеасаблівую афарбоўку. Імглістасць вельмі характэрна для гэтага горада раніцою і ўвечары, калі места выглядае заспаным або як бы знаходзіцца ў дрымоце, а дамы, нібы “ў хмары плывуць над туманнымі стрэхамі”, “вежамі ў неба ўпіраюцца сіняе”. Невядома, ці была знаёма Л.Геніюш з творамі чэшскай літаратуры, дзе паэтызуецца Прага. Але ж мастацкае ўспрыняцце паэтка мала чым адрозніваецца ад таго, якое тлумачыць, напрыклад, Вілем Мршцік у рамане “Santa Lucie” (1893). Прыгадаем уражанні героя рамана Ёрдана, які прыехаў вучыцца ў Прагу з Маравіі і хутка стаў страсным абаронцам пражскіх помнікаў, іх выключнага каларыту, усяго, што зрабіла Прагу адной з прыгажэйшых еўрапейскіх метраполій: “Цэлы першы дзень прасядзеў ля вакна і пазіраў на Прагу, як пад яе нагамі ляжаць і кураць лёгкія воблакі дыму праз гарбатыя хрыбты стрэх. Калі ж час блізіўся да вечару, была найпрыгажэйшай... Як бы створана з цяжкіх каменяў, стала тут нямая, агромністая, як бы надзьмутая сваімі шчокамі да бліскучазалатой зямлі пад час заходу сонца. Апускалася ў попельныя тоны імглы надвячорка, а з яе густаты толькі як цені вырасталі дамы, вежы, купалы, храмы, – цэлая Прага, на погляд ціхая, як сон, спакойная, як нерухомы твар маскі, прыкрытая празрыстым вэлюмам імглы надвячорка” (тут і далей пераклад з чэшскай наш.– М.Ч.)². Пачуцці Ёрдана “выдаюць” аўтарскае захапленне горадам у хвіліны яго дзённых, вячэрніх і начных перасатварэнняў. І ўсё ж як чэшскія, так і беларускія мастакі слова найбольш захапляюцца і апяваюць Прагу тады, калі горад яшчэ не прачнуўся або калі адпачывае. Вобразны малюнак Прагі ў Л.Геніюш лёгкі, казачны, нібы створаны з паветра. Белыя клубы дыму пакрываюць горад, быццам вэлюмам, ствараючы непаўторны воблік. Падобная мастацкая рэцэпцыя Л.Геніюш яднаецца з паэтычнай рэцэпцыяй Прагі яшчэ аднаго выдатнага чэшскага паэта Яраслава Сейферта, у якога зорная, начная Прага – гэта таксама аркестр, дзе граюць флейты і арфы, а дамы і скульптуры нібы рухаюцца або плывуць у паветры: “...a já jsem ve tme uviděl vzlétnou tu soshu bez křidel (“а я ў змроку ўбачыў, як узляцела скульптура без крылаў”)³”.

Заўважым, аднак, што чэшскія майстры слова ўспрымаюць Прагу больш інтымна. І гэта натуральна, бо з гэтым месцам часта звязаны і іх асабісты лёс. Але ж беларускую і чэшскую рэцэпцыю яднае галоўнае – апяванне Прагі як цуда, як старажытнай казкі, як

чароўнага сну. Для Ларысы Геніюш Прага – гэта сівая мінуўшчына, са старажытнымі будынкамі, якія пад пяром мастачкі адухаўляюцца і набываюць вобраз стражцаў. Незлічонае мноства вежаў у горадзе нагадваюць паэтэсе людскія рукі, узнятыя ўгару пад час малітвы. Усё мае на сабе пячатку спакою, засяроджанасці, нават нейкай урачыстасці, і, магчыма, у такія хвіліны ўспамінаўся “Нёман стары”. “Граніт векавых вежаў” быў тымі лекамі, з дапамогай якіх можна было пазбавіцца хоць на нейкі час ад настальгіі. Часцей за ўсё старажытныя гатычныя вежы, што цягнуцца ў неба, Л.Геніюш успрымае як “нашы стройныя таполі”, паэтка нібы злучае Влтаву і Нёман. Прыгажосць краявідаў у Празе яна параўноўвае з роднымі, блізкімі сэрцу беларускімі пейзажамі. Як “тапалёвую готыку” – менавіта так праз нацыянальнае светабачанне ўспрымае Л.Геніюш Прагу.

Акрамя таго, беларуская паэтка адчувае даўнасць гістарычных і культурных павязяў нашых народаў, яна ўдзячна Празе за кожнага беларускага сына і хоча стаць пераемніцай справы ў імя Беларусі, наследуючы заветы яе слаўтага земляка:

За прыязні даўняй адзнакі,
За кожнага нашага сына –
Прымі сёння, Прага, падзяку
Ад унучкі Францішка Скарыны!⁴

І ўсё ж, як бы ні захапілася Л.Геніюш прыгажосцю Прагі, у беларускай паэткі яна не выклікала душэўнага камфорту, яе не пакідала адчуванне няўтульнасці і цеснаты. Л.Геніюш увогуле не любіла горад, яна прызнавалася, што ён цесны для яе настычнай фантазіі. Яна ўспрымала горад як здрадлівы і фальшывы. Вершы на урбаністычную тэму 40-х гадоў і вершы аб Празе, у прыватнасці, ускладнены эмацыянальна-сітуацыйнымі абставінамі жыцця паэткі ў эміграцыі і нясуць на сабе пачатак суму і настальгіі.

Такім чынам, Ларыса Геніюш першая ў беларускай літаратуры стварыла паэтычны вобраз Прагі, які атрымаў сваё далейшае развіццё ў творах іншых беларускіх паэтаў.

Максім Танк, наведаўшы сталіцу Чэхаславакіі пасля вайны, аналагічна ўбачыў Прагу праз вобразы, якія адностроўваюць беларускую стыхію:

Яшчэ відаць здалёк Градчан
Гатышкі лес святога Віта...⁵

Сімвал Чэхіі і чэхаў – Прагу, яе візітоўку – Карлаў мост, Максім Танк успрымае ў вобразным і рэальным свеце, як злучыва паміж “небам і зямлёй”, “між песнямі старой і новай”.

Услед за Ларысай Геніюш і Рыгору Барадуліну пазней уявіцца знешні воблік Прагі не інакш як “тапалёвая готыка”. Менавіта так называецца цэлы цыкл ягоных вершаў, прысвечаных Чэхаславакіі (1982).

Беларускі паэт слявае гімн старажытным каменням, якія трымаюць на балючых плячах прышлыя вякі (“Маленне камянёў”), блукае па знакамітай Златай вуліцы, па-свойму асэнсоўваючы яе назву (“Залатая душа”), шукае Скарынавы сляды і праменні яго сонца на вежах, дзякуючы Празе за тое, “што была тады” (“Скарынавы сляды”). Р.Барадулін малюе Прагу ўдзень, калі яна напаўняецца гукамі і галасамі сучаснага горада, нібы ўся працуе, як агромністая фабрыка, увечары, калі выразна адчуваецца пах піва са знакамітых пражскіх гаспод. У паэтычны радок беларускага паэта пранікае жыццёвы рытм Прагі 80-х гадоў з тэхнакратычнай цывілізацыяй XX стогоддзя, разгві аб маральна-этычных праблемах, якія яна прынесла (“Прагулянкі”).

Варта звярнуць увагу на адзін цікавы момант. Незвычайную метафару “зноў Прага з пальцамі дажджу”, з якой пачынаецца аднайменны верш Рыгора Барадуліна, беларускі паэт наследваў ад папулярнага чэшскага паэта-авангардыста Вітэзслава Незвала, які ў 1936 годзе выдаў зборнік, прысвечаны месцу, нібы створанаму для паэзіі, “Praha z prsty deště”. Гэтыя перазовы з В.Незвалам дадаткова сведчаць і аб тым, што Р.Барадулін быў дастаткова добра знаёмы з асобнымі творами чэшскай літаратуры і, у прыватнасці, чэшскай рэцэпцыяй Прагі і Чэхіі.

Уважлівыя назіранні беларускага паэта над чэшскай сталіцай дапамагаюць яму трапіна заўважыць, што Прага – горад не толькі высокіх дахаў, але яшчэ і ... кошкак. У вершы “Вечаровае развітанне” Р.Барадулін падкрэслівае, што кот ў Празе – дух сярэднявечча, своеасаблівы і нязменны атрыбут гэтага месца. Рэцэпцыя беларускага паэта супадае з рэцэпцыяй Прагі Яраслава Сейферта, шчырага і адданнага аматара свайго горада, які таксама назваў яго “месцам стрэх і кошкак” (верш “Вечар у семінарскім садзе”).

Звыклія ўяўленні аб Празе, Чэхіі як краіне гатычных вежаў і шматлікіх іншых помнікаў самых розных стыляў узбагачаюцца своеасаблівай рэцэпцыяй Р.Барадуліна. У параўнанні з чэшскімі мастакамі слова, якія “афарбоўваюць” Прагу ў спакойныя, стрыманыя

колеры – залаты, белы, блакітны, попельны, Рыгору Барадуліну гэтае месца здасца незвычайна яркім, як “святочная паштоўка”. Беларускі паэт пашырае паэтычнае ўяўленне аб Празе, ствараючы ўласныя арыгінальныя метафары (край, дзе “рабіны-дамы”, “польмнаверхія”).

Р.Барадулін прыслухоўваецца да гукаў і слоў чэшскай мовы, выяўляючы яе глыбінную сутнасць, у якой, па слуханаму выразу паэта, “першаславянсвам пахне фраза неперакладаемая”.

Вядомы беларускі паэт не толькі малое касмапалітычны вобраз Прагі. Ён асабліва звяртае ўвагу на славянскую сутнасць Чэхіі ўвогуле, дзе, нягледзячы на іншаземную культурную экспансію,

Сусед прыцішыць не паспеў
Славянскі голас, вочы, рукі.⁶

Прага, Чэхія Рыгору Барадуліну не ўяўляецца далёкай, незнаёмай, экзатычнай. У сваім цыкле вершаў, прысвечаных Чэхаславакіі, паэт вывучае, даследуе гэты край і адначасова як бы глядзіць адтуль, здалёку, з гунту іншай культуры на сваё, роднае. У яго вершах пераплятаюцца рэаліі Прагі, Чэхіі з усім славянскім і беларускім (вершы “Сваяк салігорцаў”, “Гудзьба”, «Напамін Успаміну» і інш). Чэшскі край аб’ядноўваецца з Беларуссю не толькі славянскім коранем, але і канкрэтнымі трагічнымі старонкамі з пядаўняй гісторыі. Вершы беларускага паэта пра чэшскую Хатынь – вёску Лідзіцэ (“Агонь і кроў”), канцлагер у Тэрэзіне (“Тэрэзін”) – яскравае таму пацверджанне.

Такім чынам, беларускую рэцэпцыю Прагі і Чэхіі яднае тое, што незалежна ад краіны і мовы, чужое заўсёды спасцігаецца і выяўляецца праз прызму любові да роднага краю, праз спецыфічнае беларускае ўспрыняцце. Беларускі паэтычны вобраз Прагі, Чэхіі – гэта таксама яшчэ адзін крок у пошуку спосабу спасцігаць схаванае, як мець сваё, уласнае, індывідуальнае ўяўленне пра іх. На наш погляд, паэтычная рэцэпцыя, у тым ліку і іншых славянскіх краін, досыць важкая і чакае свайго далейшага вывучэння. Апроч таго, як адна з формаў міжлітаратурных узаемазвязяў, яна паслужыць развіццю актыўнага дыялогу паміж славянскімі літаратурамі, выяўляючы ў свосааблівай і цікавай форме адметнае і самабытнае ў кожнай славянскай літаратуры.

¹ Геніюш Ларыса. Белы сон: Вершы і паэмы. Мн., 1990, С. 134.

² Jiří Macht. Praha poetická. Olympia, Praha, 1990, С. 10.

³ Praha očima Jaroslava Sejferta a Ivana Svatoše. Praha, 1998. Výbor básní, С. 14.

⁴ Геніюш Ларыса. Белы сон: Вершы і паэмы. Мн., 1990, С. 69.

⁵ Танк Максім. Пражскі дзённік. Танк М. Збор твораў: У 6-ці тамах. Т.2. Мн., 1978, С. 65.

⁶ Барадулін Рыгор. Выбраныя творы: У 2-х тамах: Том 2. Мн., 1984. С. 306.